

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **Особливості становлення соціальної ідентичності
молодшого школяра в умовах НУШ**

Виконала: студентка II курсу
групи РО1-М19 з
Спеціальності 013 Початкова освіта
Стрельбицька Тетяна Сергіївна

Керівник **Столяренко О.Б.**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Гудима Н.В.**,
кандидат філологічних наук, доцент

2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	8
1.1. Соціальна ідентичність особистості як предмет наукового дослідження.....	8
1.2. Психологічні умови становлення соціальної ідентичності молодшого школяра	20
1.3. Особливості становлення соціальної ідентичності у молодшому шкільному віці	33
Висновки до розділу 1	50
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	53
2.1. Обґрунтування методичного інструментарію емпіричного дослідження становлення соціальної ідентичності молодшого школяра	53
2.2. Дослідження основних чинників становлення соціальної ідентичності молодшого школяра	60
2.3. Особливості розвитку соціальної ідентичності у молодшому шкільному віці	70
2.4. Обґрунтування програми психологічного супроводу становлення соціального статусу молодшого школяра	83
Висновки до розділу 2.....	90
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми. Процес становлення соціальної ідентичності зростаючої особистості є у наш час актуальною проблемою, що розглядається вченими різних суспільних наук (психології, філософії, соціології, педагогіки) у межах соціогенезу особистості. Психологічний підхід до даної проблеми зосереджується, перш за все, на визначенні ролі соціального статусу на ранніх етапах онтогенезу та його зміни у процесі формування особистості протягом життя.

Процес становлення соціальної ідентичності особистості насамперед визначається соціальною ситуацією розвитку особистості, яка, на думку класиків вітчизняної психології (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Я. Коломінський, А. Петровський) має свою специфіку на кожному етапі вікового розвитку.

Феномен соціального статусу особистості у вітчизняній і зарубіжній психологічній науці ґрунтовно дослідили М. Боришевський, В. Карасик, Р. Кричевський, Н. Сарджвеладзе, Т. Шибутані, О. Харченко. Вченими було встановлено, що належність індивіда до певного вікового прошарку визначає спосіб його життя як члена певної соціальної групи, місця, яке він у них посідає та функцій, які він у цій групі виконує (Б. Ананьєв, О. Асмолов, Л. Божович, М. Боришевський, Л. Виготський, І. Кон, Г. Костюк, С. Максименко, Б. Ломов, С. Рубінштейн). Було доведено, що зміна соціального статусу людини у системі суспільних взаємин та, водночас, спричинена внаслідок цього криза особистісного розвитку, стає етапною подією на життєвому шляху особистості і призводить до суттєвих змін у сфері її свідомості та самосвідомості (М. Боришевський, Ф. Василюк, Н. Волкова, С. Максименко, Т. Титаренко).

Водночас, незважаючи на значну кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень проблеми становлення та зміни соціальної ідентичності

особистості, вченими виявлено наступні складності у дослідженні цього питання:

- по-перше, існує неоднозначність у трактуванні поняття соціальної ідентичності як інтегрального показника становища соціальної групи та її представників у системі суспільних відносин, яке характеризує систему прав, привілеїв і обов'язків його носія; у визначенні ролі соціальної ідентичності у формуванні особистості; виявленні чинників, які впливають на становлення соціального статусу та його структурних компонентів в українських та зарубіжних концептуальних підходах;
- по-друге, вчені по-різному окреслюють взаємодію зовнішніх та внутрішніх умов становлення соціальної ідентичності молодшого школяра під час формування його соціальної ролі, якість виконання якої можна вважати об'єктивним критерієм становлення соціального статусу молодшого школяра;
- по-третє, досі відкритим є питання щодо специфіки становлення провідних вікових соціальних статусів особистості, зокрема, статусу школяра.

Викладені міркування щодо актуальності та недостатньої дослідженості психологічної проблеми становлення соціального статусу особистості на різних етапах онтогенезу, зумовили вибір теми нашого дипломного дослідження: **«Особливості становлення соціальної ідентичності молодшого школяра в умовах НУШ»**.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні психологічних умов, що забезпечують становлення соціальної ідентичності школяра у молодшому шкільному віці.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання дослідження**:

1. На основі теоретичного аналізу визначити феномен соціальної ідентичності особистості та розкрити особливості його становлення у молодшому шкільному віці.

2. Обґрунтувати та розробити психологічну модель становлення соціальної ідентичності молодшого школяра.
3. Емпірично дослідити особливості та динаміку становлення соціальної ідентичності молодшого школяра.
4. Розробити програму психологічного супроводу становлення соціальної ідентичності молодшого школяра у навчально-виховному процесі НУШ.

Об'єкт дослідження: процес становлення соціальної ідентичності молодшого школяра.

Предмет дослідження: психологічні умови становлення соціальної ідентичності молодшого школяра.

Гіпотеза дослідження: становлення соціальної ідентичності молодшого школяра передбачає єдність зовнішніх (входження дитини до шкільного соціально-нормативного середовища і вплив референтних осіб) та внутрішніх психологічних умов, якими виступають міра сформованості та взаємоузгодженості соціальної позиції і соціальної ідентичності молодшого школяра та їх окремих компонентів; організація психологічного супроводу становлення соціального статусу школяра у молодших школярів дозволяє досягти значної оптимізації цього процесу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять загальні принципи психологічної науки (детермінізму, єдності свідомості та діяльності, відображення, розвитку, системності); загальнотеоретичні положення психології про сутність особистості, закономірності її становлення та розвитку як суб'єкта власного життєвого шляху (К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, М. Боришевський), дослідження соціальної ідентичності особистості” (П. Гнатенко, О. Кікінежді, І. Кон, Дж. Мід, В. Москаленко, В. Павленко, Т. Стефаненко, Х. Теджфел, Т. Яблонська, В. Ядов); положення про закономірності психічного й особистісного розвитку молодшого школяра (Л. Божович, М. Боришевський, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, С. Максименко) та психологічний

супровід розвитку особистості молодшого школяра у навчально-виховному процесі (Г. Балл, М. Бітянова, Т. Дуткевич).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано: *загальнонаукові методи теоретичного рівня* (аналіз, синтез, порівняння, систематизацію, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних); *методи емпіричного дослідження*: методи експертних оцінок, анкетування, соціометрії (у модифікації Я. Коломинського), анкетування, тестування (методики «Кому що підходить?» за Г. Урунтаєвою, «Хто я?» за М. Куном, Т. Макпартлендом), контент-аналіз міні-творів; *методи статистичної обробки даних*.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалися методологічним обґрунтуванням вихідних положень; використанням методів, адекватних меті і завданням дослідження; поєднанням якісного та кількісного аналізу експериментальних даних; застосуванням методів математичної статистики.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на вибірці учнів 1- 4 класів с.Залісся-2 Кам'янець-Подільського району. Загальна кількість досліджуваних становила 46 молодших школярів, 8 класоводів та 62 батьків.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що: *вперше* охарактеризовано особливості становлення соціальної ідентичності у молодшому шкільному віці; *побудовано* теоретичну модель становлення соціальної ідентичності молодшого школяра; *виявлено* психологічні умови становлення соціальної ідентичності молодшого школяра, якими виступають міра сформованості та взаємоузгодженості соціальної позиції молодшого школяра та їх окремих компонентів; *охарактеризовано* особливості рольової поведінки молодших школярів як критерію становлення соціальної ідентичності школяра; *визначено* особливості та динаміку розвитку соціальної ідентичності та

соціальної позиції учнів як психологічних умов становлення соціального статусу молодшого школяра; *розроблено* програму психологічного супроводу становлення соціального статусу молодшого школяра у навчально-виховному процесі початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні й модифікації психодіагностичного інструментарію для вивчення соціального статусу молодшого школяра і сформованості його психологічних умов; у розробці програми психологічного супроводу становлення соціального статусу молодшого школяра у навчально-виховному процесі, яка може бути використана шкільними психологами та вчителями початкових класів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлено автором на таких науково-практичних конференціях та семінарах; Всеукраїнський круглий стіл «Сучасна українська школа: інноваційність та відповідальність» (17 березня 2020 р, м. Кам'янець-Подільський); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (18-19 березня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський); VI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (16 – 17 квітня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський); Звітна наукова конференція студентів та магістрантів за підсумками НДР (28-29 квітня 2020 року м. Кам'янець-Подільський).

Публікації. За результатами дипломного дослідження опубліковано наукову статтю, яка висвітлює основні результати теоретичного та емпіричного дослідження.

Стрельбицька Т. С. Особливості становлення соціальної ідентичності молодшого школяра в умовах НУШ // «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» : Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

педагогічний факультет; редкол.: Н.В.Бахмат, Н.В.Гудима. Київ : Міленіум, 2020. С. 30-34.

Структура та обсяг дипломної роботи. Структура дипломної роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (101 найменування) та додатків. Робота містить 7 таблиць. Загальний обсяг дипломної роботи становить 104 сторінки друкованого тексту, з них – 94 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягало у з'ясуванні психологічних умов становлення соціальної ідентичності молодшого школяра.

1. З урахуванням методологічних положень системного й суб'єктного підходів особистість розглядається як суб'єкт соціального статусу, який відображає її становище у системі соціальної ієрархії і суспільних відносин. Визначено, що критерієм успішності становлення певного соціального статусу особистості є якість виконання нею відповідної соціальної ролі, яка виступає динамічним аспектом соціального статусу і характеризується якістю та обсягом реалізації особистістю прав і обов'язків у сфері діяльності та спілкування.
2. Розроблено теоретичну модель становлення соціального статусу і соціальної ідентичності молодшого школяра, у якій визначено зовнішні та внутрішні умови цього процесу. Обґрунтовано, що основними психологічними умовами становлення соціального статусу молодшого школяра виступають міра сформованості та взаємоузгодженості соціальної позиції і соціальної ідентичності особистості та їх окремих компонентів.
3. Обґрунтовано показники успішності становлення соціального статусу молодшого школяра: навчальна успішність, соціометричний статус у класі, оцінка педагогом виконання дитиною прав і обов'язків школяра. За результатами експериментального дослідження виявлено три групи учнів: учні з низькою, середньою та високою успішністю рольової поведінки.
4. Учні з низькою успішністю рольової поведінки характеризуються задовільними або добрими показниками навчальної успішності з основних дисциплін, середнім або високим рівнем реалізації прав та обов'язків школяра, невисоким авторитетом серед однокласників. Учні з середньою успішністю рольової поведінки характеризуються

добрими показниками навчальної успішності, несистематичним виконанням прав та обов'язків школяра, низьким соціометричним статусом. Учні з високим рівнем сформованості рольової поведінки характеризуються високим рівнем навчальних досягнень, виконанням основних обов'язків та реалізацією прав школяра; високим соціометричним статусом у класі.

5. Охарактеризовано особливості й динаміку соціальної позиції і соціальної ідентичності молодших школярів як психологічних умов становлення їх соціального статусу. Встановлено, що загалом другокласникам притаманне протиріччя між сформованістю соціальної ідентичності та соціальної позиції. Емпірично підтверджено, що на завершення початкової школи співвідношення соціальної ідентичності та соціальної позиції школяра змінюється: уявлення про зміст соціального статусу школяра стають достатньо повними та адекватними, він набуває емоційної привабливості.
6. Емпірично доведено, що успішність становлення соціального статусу молодшого школяра пов'язана з своєчасністю виникнення та адекватністю вирішення протиріч між соціальною ідентичністю та соціальною позицією особистості. Таким чином, гіпотеза, висунута на початку дослідження, отримала своє підтвердження.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективу досліджень вбачаємо у більш глибокому вивченні взаємозв'язку самосвідомості молодшого школяра та успішності становлення соціального статусу, а також у подальшому вдосконаленні форм, методів і прийомів психолого-педагогічного забезпечення процесу становлення соціальної ідентичності молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи. Упорядники : С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2013. 111 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Москва : Наука, 2017. 380 с.
3. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для фак. психологии ун-тов. Москва : Аспект-пресс, 2009. 375 с.
4. Безверхий О. С. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Вінниця, 2011. 24 с.
5. Бітянова М. Р. Дитина у школі : технології розвитку. Київ : Главник, 2017. 144 с.
6. Бовть О. Б. Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2011. 15 с.
7. Бодалев А. А. О психологическом понимании Я человека // Мир психологии. 2002. №2. С.12-17.
8. Боделан О. Р. Психологічне забезпечення адаптації дітей шестирічного віку до навчальної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Одеса, 2010. 15 с.
9. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Наука, 2008. 446 с.
10. Бондар Л. В. Спільна навчальна робота молодших школярів як чинник їх розумового та соціального розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2013. 20 с.

11. Боришевський М. Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів : посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1990. 143 с.
12. Бушай І. М. Психологічні основи становлення образу світу дітей шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 41 с.
13. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. школа, 1990. 272 с.
14. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 4. Детская психология / Под ред Д. Б. Эльконина. Москва : Педагогика, 2014. 432 с.
15. Главінська О. Д. Вплив низької навчальної успішності на становлення самооцінки школяра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 17 с.
16. Горбунко С. Структура і параметри рольової поведінки підлітків // Психологія і суспільство. 2013. №5. С.109 – 114.
17. Готовність дитини до навчання / Упоряд. : С. Максименко, О.Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2013. 112 с. (Психологічний інструментарій).
18. Дзюбко Л. В. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2000. 18 с.
19. Дусавицкий А. К. Психология личности в социальном измерении // Практична психологія та соціальна робота. 2003. №2-3. С.1–3.
20. Дуткевич Т. В. Дитяча розвивально-корекційна психологія: актуальність поняття і завдання // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип.5. Серія: Психологічні науки Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2014. С.54–62
21. Жигайло О. О. Структурно-динамічні особливості розвитку Я-концепції молодшого школяра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

- псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 20 с.
22. Заваденко Н. Н. Школьная дезадаптация : психоневрологическое и нейро-психологическое исследование // Вопросы психологии. 2009. №4. С.24–37 с.
  23. Зливков В. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології // Соціальна психологія. 2016. №5 С.128–136.
  24. Зубенко А. С. Взаємодія особистісної і соціальної ідентичності школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 – «Соціальна філософія і філософія історії». Харків, 2004. 22 с.
  25. Карікаш В.І. Основи психотерапії: навч. посіб. Полтава : ЦПК, 2013. С. 163–185.
  26. Келли Г. Две функции референтных групп // Современная зарубежная социальная психология. Москва : МГУ, 2014. С.197–203.
  27. Киричук О.І. Виховання в учнів інтересу до навчання. Київ : Либідь, 2012. 48 с.
  28. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2011. 400 с.
  29. Козачук С. А. Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2008. 24 с.
  30. Копилов С. О. Проблема самовизначення молодшого школяра щодо мети, змісту й форми освіти // Практична психологія та соціальна робота. 2015. №5. С. 17–22.
  31. Кормило О. М. Емоційно-ціннісні чинники учіння молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2004. 20 с

32. Кубриченко Т. В. Формування гендерної ідентичності студенток педагогічного коледжу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
33. Кутішенко В. П. Динаміка емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до учбової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2013. 19 с.
34. Левківський М. В. Історія педагогіки : навчальний посібник. Харків : «ОВС», 2012. 240 с.
35. Леонтьев А. Н. К теории развития ребенка. Избранные психологические произведения : в 2-х т. Т.1. Москва : Педагогика, 2013. С. 281–302.
36. Липкина А. И. Самооценка и формирование личности школьника // Вопросы философии. 2013. №12. С. 68–70.
37. Лисина М. И. Общение со взрослыми и психологическая подготовка детей к школе. Кишинев, 2017. 135 с.
38. Логвінова Д. В. Вплив гендерних установок на статево-рольове самовизначення старших підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Харків, 2007. 21 с.
39. Ложкін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта // Соціальна психологія. 2018. №3. С.123–130.
40. Люблинська А. О. Дитяча психологія : навч. посібник. Київ : Вища школа, 2014. 354 с.
41. Любчук О. К. Психологічна готовність дитини до оволодіння учбовою діяльністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2008. 20 с.
42. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2017. 296 с.

43. Максимова Н. Ю. Виховна робота з соціально–дезадаптованими школярами : методичні рекомендації. Київ : ІЗМН, 2017. 136 с.
44. Москаленко Л. С. Соціальна ідентифікація як психологічна умова становлення соціального статусу школяра в учнів початкової школи // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. № 21 (45). С. 92–98.
45. Москаль Ю. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу // Психологія і суспільство. 2016. №1. С.96–112.
46. Муханова І. Ф. Психолого-педагогічна корекція шкільної неуспішності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2017. 20 с.
47. Мухина В.С. Психология детства и отрочества : учеб. для студентов психолого-педагогических факультетов вузов. Москва : Институт практической психологии, 2018. 488 с.
48. Мясищев В. Н. Психология отношений : избранные психологические труды. Воронеж : Из-во «Институт практической психологии», 2015. 356 с.
49. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість. Пер. з англ. В. Верлоки і В. Кебуладзе. Київ : Дух і літера, 2011. 337 с.
50. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. Москва : Мысль, 2011. 351 с.
51. Пасічніченко А. В. Становлення статусу дітей у групі на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2003. 16 с.
52. Пеньковська Н. Розвиток здатності до самоаналізу у процесі особистісного становлення молодшого школяра // Психологія і суспільство. 2006. №1. С.113–120.

53. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии // Вопросы психологии. 2004. № 4. С. 15–29.
54. Пилат Н. І. Соціальна ідентичність особистості як чинник вибору стилю поведінки в конфлікті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія». Київ, 2014. 20 с.
55. Помиткіна Л. В. Уроки психології для учнів початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ : «АКОНИТ», 2012. 310 с.
56. Про освіту : Закон України від 04.06.1991 р. № 34 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>
57. Психология личности : Словарь-справочник / Под. ред П. П. Горностая и Т. Т. Титаренко. Київ : Рута, 2011. 320 с.
58. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 2010. 494 с.
59. Психологічний супровід школярів / Упор. Т. Гончаренко. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2015. 128 с.
60. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Издательство «Питер», 2009. 720 с.
61. Рэдклиф А. Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции. Пер. с англ. Москва : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2011. 304 с.
62. Савицька С. О. Психолого-педагогічні умови подолання особистісної тривожності у дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2018. 16 с.
63. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. Посібник. Київ : Академвидав, 2015. 360 с
64. Садова І. І. Психологічні чинники виникнення конфліктів у системі «вчитель-учні» початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 20 с.

65. Саханюк С. А. Тренінг соціальної адаптації першокласників // Практична психологія та соціальна робота. 2005. №9. С.24–34.
66. Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посібник. Київ : Либідь, 2014. 106 с.
67. Середницька І. Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності в студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01. «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2005. 17 с.
68. Сисоєва С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 308 с.
69. Сікорська Л. Б. Психологічні умови оптимізації міжособистісних взаємин учнів на початковому етапі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 20 с.
70. Склярєнко О. М. Психологічні детермінанти та психокорекція шкільних страхів у молодших : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2005. 22 с.
71. Скрипченко О. В. Молодший шкільний вік / Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник. Київ : Просвіта, 2011. С.114–174.
72. Соціально-психологічний словник / Авт-уклад. В. М. Галицький, Київ : Просвіта, 2014. 250 с
73. Соціологія : Терміни. Поняття. Персоналії : навч. словник-довідник для студентів / Ред. В. М. Піча. Львів: Новий світ, 2010. 476 с.
74. Співак Л. М. Формування «Я-концепції» молодших школярів з труднощами у навчанні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2019. 19 с.

75. Старовойтова І. І. Ідентифікація в соціальному пізнанні : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.02 «Діалектика і методологія пізнання». Одеса, 2019. 17 с.
76. Становлення особистості школярів з різними навчальними досягненнями в онтогенетичному просторі : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 154 с.
77. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 т. Київ : Літера ЛТД, 2009. Т. 2. 319 с.
78. Тейлор Ш. Социальная психология. 10-е изд. СПб. : Питер, 2014. 768 с.
79. Тернер Дж. Социальная идентичность, самокатегоризация и группа // Иностранная психология. 2014. № 2. С. 8 – 17.
80. Титаренко Т. М. Вчинок самопізнання // Основи психології. Київ : Наука, 2015. С. 573 – 587.
81. Тищенко С. П. Емоційно-ціннісне ставлення до себе як структурний компонент «образу Я» // Психологія. Вип. 22. 2011. № 4. С. 3 -19.
82. Тітов І. Г. Розвиток творчої уяви молодших школярів : навчально-методичний посібник для шкільних психологів та вчителів. Полтава : Астрєя, 2006. 112 с.
83. Тіхонова М. І. Психологічні фактори емоційної дезадаптації молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2013. 21 с.
84. Ткаченко О. М. Принципи та категорії психології. Київ : Гол. вид. ВО «Вища школа», 2019. 198 с.
85. Томчук С. М. Генеза негативних психічних станів молодших школярів та їх корекція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2016. 25 с.
86. Федоренко Ю. Роль групових норм в процесі регуляції поведінки особистості та групи // Соціальна психологія. 2006. №6. С.95–104.
87. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.

- наук : спец. 13.00.08. «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2012. 20 с.
88. Ханецька Н. В. Психологічні передумови розвитку молодшого школяра як суб'єкта учіння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 2005. 19 с.
89. Харченко О. В. Соціальний статус особистості: структура, детермінанти розвитку та форми прояву : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2011. 17 с.
90. Чепелева Н. В. Життєва ситуація особистості // Основи практичної психології : Підручник. Київ : Либідь, 2013. С.112–135.
91. Черенщикова Д. В. Позитивна психотерапія як засіб оптимізації педагогічного спілкування у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2011. 25 с.
92. Швалб Ю. М. Психологічна діагностика рівня сформованості учбової діяльності в молодших школярів // Психологія. 2018. Вип. 31. С. 58–73.
93. Шевандрин Н. И. Социальная психология в образовании: Ч.1. Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. Москва : ВЛАДОС, 2015. 541 с.
94. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2015. 21 с
95. Юдіна Н. О. Мотивація молодших школярів. Полтава, 2012. 40 с.
96. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника // Психическое развитие в детских возрастах: Избранные психологические труды. Под редакцией Д. И. Фельдштейна. Издание 2-е, стереотипное. Москва : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 2017. С. 239–284.

97. Эриксон Э. Идентичность // Психология самосознания. Хрестоматия. Самара : Издательский дом «БАХРАХ-М», 2013. С. 517– 533.
98. Яблонська Т. М. Розвиток здатності до рефлексії в професійному становленні особистості вчителя початкових класів: Автореф. дис.. ...канд.. психол. наук: 19. 00. 07. / Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2010. 20 с.
99. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности // Психология самосознания. Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М, 2013. С.589–601.
100. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии акад. пед.наук. Москва : Педагогика, 2014. 144 с.